

1. Inleiding

De aanleiding

Tijdens het doen van vrijwilligerswerk kwam de vraag op: wat is vrijwilligerswerk eigenlijk, waar en wanneer is het ontstaan? Is het liefdewerk, of is het uitbuiting van goedwillende burgers die door instituties worden ingezet als goedkope krachten? Zoals zal blijken, is de bijdrage van vrijwilligers aan de Nederlandse economie inmiddels aanzienlijk geworden en is de inzet van vrijwilligers in de Nederlandse samenleving moeilijk weg te denken.

In dit boek komt een aantal aspecten van vrijwilligerswerk aan bod. Volledigheid wordt niet gepretendeerd, maar de inhoud is dienstig aan de historische tijdslijn en details uit het verleden. De context en de historie van vrijwilligerswerk staan hierbij centraal. Het is bedoeld voor de lezer die geïnteresseerd is in het fenomeen vrijwilligerswerk en de ontwikkelingen die daarop van invloed waren.

De context

De afgelopen jaren is het vrijwilligerswerk steeds meer in de belangstelling gekomen. Het is tegelijkertijd van karakter aan het veranderen. Het is zo langzamerhand een complete tak van industrie geworden. In economische termen wordt het onder de derde sector gerekend, naast de private en publieke sector, omdat het onder de dienstensector valt. Het vrijwilligerswerk heeft immers economische waarde.¹ Dat wordt onderschreven door een topeconoom als Mariana Mazzucato.²

Net als in andere delen van de samenleving treedt steeds meer professionalisering op en daarmee worden een afstandelijkheid en verharding geïntroduceerd die daarvoor in veel gevallen weinig voorkwamen. De mensen deden vrijwilligerswerk uit mededogen voor hun omgeving of uit hun geloofsovertuiging.³ Wel traden in de geschiedenis ook bij deze vrijwilligers excessen op zoals minachting voor ontvangers van hulp of steun, zeker in de armoedebestrijding.⁴

Een waardebepaling van vrijwilligerswerk in economische zin

In het begin van de 21e eeuw heeft het vrijwilligerswerk in Nederland een omvang van ongeveer 1 miljard uren per jaar. Door dit aantal uren werk te vermenigvuldigen met gewogen uurloon van € 14,60 (2014) betekent dat dit vrijwilligerswerk een waarde van € 14,6 miljard vertegenwoordigt.⁵ Hierbij spelen in de Nederlandse situatie twee belangrijke factoren een rol die niet vaak worden genoemd en toch zo voor de hand liggen:

- Iemand kan pas vrijwilligerswerk doen als er uit andere bron een vorm van inkomen wordt verdiend.
- Vrijwilligerswerk is niet gratis. Het onderhouden en laten functioneren van een vrijwilligersorganisatie kost geld.

De niet-economische derde factor

Omdat hierna de geschiedenis van het vrijwilligerswerk in grote lijnen beschreven wordt om te begrijpen hoe we in de huidige situatie terecht zijn gekomen, zal blijken dat deze beperkte definitie in ieder geval uitgebreid moet worden naar de vrijwilligers die uit overtuiging zich volledig inzetten voor een bepaalde zaak, zoals de vrijwilligers uit Nederland die in de jaren 1930 van de 20e eeuw meevochten in de Spaanse burgeroorlog tegen de fascistische Franco, het Nederlandse verzet tegen de Duitse bezetting in de Tweede Wereldoorlog of vrij recent de vrijwilligers die naar Oekraïne in 2022 vertrokken om als lid van het *International Territorial Defense Legion of Ukraine* inwoners van Oekraïne te ondersteunen in hun strijd tegen de Russische invasie.⁶

Onder vrijwilligerswerk wordt in de hedendaagse context verstaan het verrichten van werkzaamheden tegen geen of een heel kleine vergoeding. Deze vergoeding is nooit genoeg om een inkomen te verwerven. De belastingdienst was er in 2006 als de kippen bij om te verordenen dat meer dan 1.500 euro per jaar als vergoeding echt het maximum was om geen inkomstenbelasting over de vergoeding te moeten betalen. In de loop van 2019 is dit bedrag verhoogd tot 1.700 euro per jaar.⁷

Professionalisering

Hele groepen professionals daarentegen verdienen een goed betaalde boterham aan de begeleiding en coördinatie van vrijwilligers. Een deel van deze mensen is werkzaam binnen de overheid en begeleidt de activiteiten die de vrijwilligers uitvoeren, omdat vele organisaties voor hun activiteiten overheidssteun krijgen en toezicht nodig zouden hebben. Andere organisaties zijn weliswaar particulier, maar hun inkomsten komen veelal uit de overheidskas en zijn dus afhankelijk van dezelfde overheid in de vorm van subsidies. Dat verlenen van subsidies heeft ook een politieke kant, omdat overheden daarover beslissen. Daarnaast stellen liefdadigheidsfondsen gelden beschikbaar voor meestal duidelijk omschreven activiteiten. Giften en nalatenschappen zijn ook een bron van financiële ondersteuning.⁸ Inmiddels hebben ook deze vormen van financiering een bedenkelijke wending gekregen in het verschijnsel van het 'effectieve altruïsme' dat geformuleerd is door de Amerikaanse filosoof Peter Steiner die vanuit zijn visie op het kapitalisme met name mensen die over een groot vermogen beschikken, aanspoort hiermee filantropie te bedrijven, effectieve filantropie. Dat degenen die hun vermogen gedeeltelijk beschikbaar stellen, het filantropische doel ook bepalen, is een vorm van macht. Dit vermogen moet bovendien